

Росінець С.
*студентка юридичного факультету
Західноукраїнського
національного університету
Науковий керівник:
д. і. н., професор, професор
кафедри теорії та історії
держави і права ЗУНУ,
директор Центру стратегічної аналітики
та міжнародних студій
Грубінко А.В.*

МІЖНАРОДНИЙ ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ У ПЕРІОД ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ В УКРАЇНІ

Найважливішими міжнародними органами, які розглядають міждержавні скарги щодо агресії, злочинів проти людяності, фінансування тероризму та інших міжнародних злочинів, нині залишаються МС ООН та регіональні суди, серед яких ЄСПЛ.

Створений для покарання за злочини геноциду, воєнні злочини, злочини проти людяності, а з 2017 року і за злочин агресії (за умови необхідної кількості ратифікацій), Міжнародний кримінальний суд (надалі – МКС) є органом притягнення до індивідуальної відповідальності конкретних злочинців, які після набрання чинності Римським Статутом МКС вже не можуть сховатись за суверенітетом держави і своїм імунітетом.

Грубі порушення Женевських конвенцій 1949 року, порушення законів і звичаїв війни, геноцид і злочини проти людяності є міжнародними злочинами, юрисдикцію щодо яких має Міжнародний ad hoc трибунал щодо колишньої Югославії, притягаючи до індивідуальної відповідальності за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені на території колишньої Югославії. Інший Міжнародний ad hoc трибунал щодо Руанди, який мав предметну юрисдикцію щодо злочинів геноциду, злочинів проти людяності і порушень статті 3, спільної для Женевських конвенцій і Додаткового Протоколу II, вже припинив свою діяльність [2, с. 3].

Окрім цих міжнародних судових органів було створено декілька «гібридних» судів і трибуналів - судових органів, до складу яких входять як міжнародні, так і національні судді.

Серед них можна назвати:

- Спеціальний Суд для Сьєра Леоне (Special Court for Sierra Leone), який розслідує злочини під час громадянської війни в Сьєра Леоне;
- Надзвичайні палати в судах Камбоджі (Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia), які розслідують злочини часів Червоних Хмерів;
- Спеціальний Трибунал щодо Лівану (Special Tribunal for Lebanon), який розслідує вбивство Рафіка Харірі;

– Особливі колегії Суду Ділі (Special Panels of the Dili District Court, які розслідують особливо важкі злочини в Східному Тиморі);

– Палати щодо розслідування воєнних злочинів Суду Боснії і Герцеговини (War Crimes Chamber of the Court of Bosnia and Herzegovina);

– Суд для розслідування воєнних злочинів у Косово (The War Crimes Court at Kosovo), для розслідування серйозних воєнних злочинів, вчинених проти етнічних та політичних опонентів.

Юрисдикцію щодо порушень міжнародного гуманітарного права мають і національні суди держав. Зокрема, до судів Боснії і Герцеговини були подані численні заяви щодо насильницьких зникнень, свавільних страт, катувань і сексуального насильства під час югославської війни. Ці заяви були подані не лише жертвами війни, а й правозахисними організаціями, зокрема Адвокатським центром “Trial” починаючи з 2008 року, коли було відкрито його офіс в Сараєво.

Крім того, численні заяви щодо насильницьких зникнень, свавільних страт, катувань і сексуального насильства були подані Центром “Trial” до ЄСПЛ і до Комітету ООН з прав людини. У 1993 році в Бельгії було прийнято Закон щодо покарання за грубі порушення міжнародного гуманітарного права (МГП), який було доповнено Законом 1999р.[1, с. 2]

Стаття 7 цього Закону встановлювала універсальну юрисдикцію бельгійських судів щодо порушень МГП. У квітні 2000 р. на основі цього Закону бельгійський суддя видав ордер на арешт міністра закордонних справ Демократичної республіки Конго (ДРК) Ндомбасі, вимагаючи затримати його та видати Бельгії за підозрою в злочинах, що становили грубі порушення МГП.

У відповідь на це ДРК звернулася до МСС зі скаргою проти Бельгії, оскільки злочини, в яких підозрювався міністр закордонних справ, були вчинені на території Конго громадянином цієї ж держави. ДРК звинуватила Бельгію у порушенні суверенітету іншої держави, що гарантується ст. 2 Статуту ООН, та порушенні дипломатичного імунітету міністра закордонних справ суверенної держави, що гарантується ст. 41 Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 р. [3, с. 2].

У своєму рішенні від 14 лютого 2002 р. МСС визнав, що видання Бельгією ордеру на арешт було порушенням імунітету від кримінальної юрисдикції та недоторканності міністра закордонних справ Конго згідно з міжнародним правом. Схожою була справа МСС «Ліберія проти Сьєра Леоне», в якій Ліберія в 2003 році звернулася до МСС щодо міжнародного ордеру на арешт ліберійського президента, виданого Спеціальним судом для Сьєра Леоне [6, с. 157].

У 2002 році ДРК звернулася до МСС з позовом проти Франції з проханням визнати незаконними розслідування і кримінальне переслідування президента ДРК, міністра внутрішніх справ ДРК та інших громадян ДРК, розпочаті французькими судовими органами, у зв'язку зі звинуваченням вказаних осіб у злочинах проти людяності та катуваннях.

Кримінальне законодавство України передбачає покарання за порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 Кримінального кодексу (КК) України), застосування зброї масового знищення (ст. 439 КК України) і розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення (ст. 440 КК України) [4, с. 125].

Зокрема, згідно зі ст. 438, «жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій - караються позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років. Ті самі діяння, якщо вони поєднані з умисним вбивством, - караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі» [5, с. 234].

Агресія РФ проти України потягла за собою як міждержавні скарги України проти Росії до ЄСПЛ, так і численні індивідуальні заяви стосовно порушень прав людини в Криму і на окупованому Донбасі. Заяви подані як проти Росії і України, так і проти обох держав одночасно. ЄСПЛ ще вирішує, чи розглядати їх *on the case-by-case basis*.

В більшості з цих справ застосовано превентивні тимчасові заходи, що означає, що вони будуть на комунікації з урядом і будуть мати пріоритет над іншими заявами, поданими до ЄСПЛ. Однак слід зазначити, що комунікація з урядом не є автоматичною чи формальною частиною процедури і не кожна індивідуальна заява надсилається урядові держави-відповідача для комунікації. Якщо ЄСПЛ вирішить, що заява є неприйнятною, вона відразу ж буде відхилена [3, с. 1].

Вочевидь, ситуація в Україні поставить перед ЄСПЛ дуже складні питання, і одним з найцікавіших і найважчих питань буде питання територіальної юрисдикції договірних сторін згідно зі ст. 1 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, тобто яка держава буде відповідальною за порушення прав людини на території з невизначеним правовим статусом в Криму після початку агресії РФ проти України і до того моменту, коли Росія анексувала Крим, а також на Донбасі - як на окупованій РФ частині Донбасу, так і в районі бойових дій. Це питання ускладнене тим, що РФ, як зазначалось вище, завжди заперечувала свою офіційну військову присутність на Донбасі [7, с. 110]. Отже, перед ЄСПЛ стоїть важке питання встановлення юрисдикції над територією, яка є за географічними кордонами держави-відповідача.

У минулому такі питання розглядалися ЄСПЛ щодо Придністров'я, Північного Кіпру і навіть Іраку. Той факт, що держава заперечує свою участь у певних подіях, не означає, що ЄСПЛ погодиться з цим. ЄСПЛ в своїх попередніх справах розробив тест, згідно з яким договірна сторона

Європейської конвенції матиме юрисдикцію над територією, якщо вона здійснює «ефективний контроль» над цією територією [2, с.157].

Хоча, як зазначає К. Дзехтярьов, цей тест досить простий, «його застосування до фактичних сценаріїв значно складніше не лише в термінах юридичного тлумачення, але в більшій мірі в термінах пошуку фактів і доказів. Суду доведеться встановити, що Росія мала ефективний контроль над Кримом і Східною Україною, і це може виявитись дуже скрупульозним завданням».

Список використаних джерел

1. Назарчук Н. «Право Женеви» і порушення його Росією на окупованих територіях Донбасу і в Криму (перша частина), *Радіо Свобода*. 2019. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30103168.html>.
2. Сучасна російсько-українська війна. Ужгород: РІК-У, 2018. 157 с.
3. Федорова Є. В. Екологічні та техногенні катастрофи як наслідок воєнного конфлікту на Сході України. *Institutional Repository of Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University*. 2020. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/14814>.
4. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, № 25-26, ст.131. 2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
5. Грубінко А.В. Велика Британія в системі європейської зовнішньої і безпекової політики (1990-2016 рр.). Тернопіль: Осадца Ю.В., 2017. 640 с.
6. Hrubinko A. Ukraine in the Foreign Policy of the United Kingdom in the Context of European Integration (1991 – 2019). *East European Historical Bulletin* / [chief editor Vasyl Ilnytskyi]. Drohobych: Publishing House «Helvetica», 2020. Issue 14. pp. 153-164.
7. Грубінко А. Кінець епохи колоніалізму як чинник європейської політики Великобританії (1940-1950-ті рр.). *Український історичний журнал*. 2020. №5. С. 103-119.